

Frankfurt, Wien och Berlin. Hammarlund verkar vara lika hemmastadd i dem alla.

Bert Mårald, Umeå

Eskil Franck: *Giv mig, min son, ditt hjärta*.
Fri Tanke, Stockholm 2013. 175 s. ISBN
978-91-8606-185-2.

Strax intill Lunds domkyrka restes 2005 en staty över kyrkomannen Henrik Schartau, som genom sin själavård och predikostil lade grunden till en djupgående religiositet med spridning i framför allt Göteborgs stift. Det skedde trots att rörelsen först mötte markant motstånd från stiftets ledning. Biskop Carl Fredrik af Wingård, senare ärkebiskop, sökte motarbeta de präster, som influerats av riktningen genom att tvångsmissivera dem till stiftets utkanter. Det var en policy som snarare påskyndade än hindrade spridningen.

Småningom utvecklades Uddevalla, tidvis den kyrkligaste av Sveriges städer, till ett dominerande schartauanskt fäste. Till det bidrog i hög grad kyrkoherden Gustaf D. Björck, senare biskop i Göteborg. Björcks åtta år i församlingen fick långtgående följder. Två välfyllda högmässor kom för lång tid framåt att hållas i Uddevalla söndag efter söndag. Sitt ursprung i denna bohuslänska stad vid Båveåns mynning hade bl.a. den färgstarke och högkyrklige, enligt ryktesfloran också för svordomar benägne ärkebiskopen Anton Niklas Sundberg liksom Strängnäs biskopen Uddo Ullman. Till sina teologiska studier i Lund respektive Uppsala hade de nått via stiftsgymnasiet i Göteborg, som fostrat ett flertal högt uppsatta kyrkomän. Under biskopar som Edvard Rodhe och Carl Block behöll schartauanismen sin starka ställning på Västkusten. Även de mer sentida Bo Giertz och Bertil Gärtner knöt väl an till traditionen, inte minst genom sitt motstånd mot kvinnliga präster.

Utmärkande för Göteborgs stift var framväxten av prästklaner som Block, Cervin, Norborg och Rexius. Till de mer bemärkta hörde även Franck. Den bok med titeln *Giv mig, min son, ditt hjärta* som Eskil Franck, prästvigd, docent i Nya testamentets exegetik, ledare för prästutbildningen vid Uppsala universitet, därefter rektor för lärarhögskolan i Stockholm, och nu överintendent vid Forum för levande historia nyligen utgett är därför en initierad inifrånskildring av en religiös miljö, där författaren har djupa rötter. Uddevalla står i berättelsens centrum även om den bara namnges vid något enstaka tillfälle och i övrigt går under beteckningen småstaden.

Fotografierna visar tydligt vilken stad som avses och för den som i likhet med undertecknad studerat vid dess läroverk och konfirmerats i dess kyrka av en präst som satt i domkapitlet och valt Luthers lilla katekes som konfirmationsbok, är det inte svårt att känna igen sig. Detaljerat skildrar författaren sin uppväxt i staden, där fadern, Gerhard Franck, var först komminister, sedan kyrkoherde. Även genom modern var hans släkt djupt förankrad i den specifika schartauanska prästmiljön.

Här ingick en allmänt konservativ samhällssyn, som idéhistorikern Oscar Hörmander väl kartlagt i en avhandling från 1980 med titeln *Schartauanismen och samhället, en studie i religiösa och politiska idémötsättningar 1890–1933*. Där ryms en fientlighet mot tidens folkrörelser, nykterhet, frikyrkor och idrott, därför att dessa utmanade kyrkans makt i tid och engagemang. För den uppväxande Eskil var särskilt söndagarna problematiska. Han accepterade utan knot att delta i tre gudstjänster men ville gärna få tid över för sitt idrottsengagemang. Speciellt omhuldad var fotbollen, en sport som han både ville utöva och titta på under helgerna. Familjens förbud häremot såg han som hyckleri, eftersom sport på TV tilläts och där även fadern kyrkoherden kunde visa livligt engagemang. Den unge Eskil såg detta smusslande, utåt och för skenets skull, som ovärdigt och oförsvarligt.

I miljön fanns också politiska övertoner, som inte alltid var så rumsrena, även om de låg längre tillbaka i tiden. Mycken skepsis och ren fientlighet hade schartauanismen visat gentemot Nathan Söderbloms ekumeniska strävanden, som de tog sig uttryck i Stockholmsmötet 1925 och som ju t.o.m. förlänade ärkebiskopen Nobels fredspris. Antisemitismen, ett omisskännligt arv från Martin Luther, framträdde under världskrigens år allt mer öppet. Ivar Rhedin, kyrkoherde i Säve och redaktör för den nazisympatiserande Göteborgs Stiftstidning, i ständig polemik med Torgny Segerstedts Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, saknade inte beundrare bland det schartauanska prästerskapet och kyrkfolket. Även Kyrkliga Folkpartiet, som bildades 1930 och deltog i några val, var anfränt av den bruna smittan även om bekännelsestroheten och moralkonservatismen utgjorde stommen.

Naturligt nog är det främst kring de teologiska tvistefrågorna Francks bok kretsar. Där berörs det inlag av antiintellektualism som schartauanismen rymde i så måtto att teologistudenter från hans egen tradition av sina rättroende rådgivare uppmanades gå igenom studierna så obesmittade som möjligt av den vetenskapligt

kritiska ekluten. Det gällde, för att inte tvivlet skulle bita sig fast, att efter avslutade studier snabbt glömma en del av vad man lärt sig. De dörrar som öppnats lät sig emellertid inte så lätt stängas. Därtill kom att Franck påbörjade sina studier i Lund 1968, mitt under studentrevolten. Det satte sina spår liksom ett år i Kairo, med helt andra intryck. Fem till synes lyckliga prästår, varunder tre barn föddes, borde kanske ha bidragit till att återställa ordningen. Om sitt eget privata liv är Franck dock rätt förtegen. Mer utrymme har han gett sina föräldrar.

Francks ambition fortsatte att hålla sig inom den givna ramen och doktorandstudier tog vid, först i Lund, sedan i Uppsala. Sin forskning inriktade han mot begreppet uppenbarelsereligion. Kärnfrågor som Guds uppenbarelse och betydelsen av Jesu uppståndelse sysselsatte honom. Framträdande teologer, som stack ut och påverkat honom låter Franck passera revy. Med sin bakgrund var det ju för honom viktigt att avgöra vilka som kunde tänkas vara de rätta lärarna. Till den kategorin kunde definitivt räknas exegetikprofessorn Hugo Odeberg, uppvuxen i en schartauansk kärnbygd i södra Dalsland. Denne hade specialiserat sig på att utforska kopplingarna mellan judendom och kristendom men var inte främmande för de antisemitiska stämningarna och kom senare av Lundahistorikern Sverker Oredsson t.o.m. att placeras i den nazistsympatiserande fällan. Att tentera för Gustaf Wingren, misstrodd i de kretsar, där Franck dvaldes, blev däremot mot förmodan en alldeles livsavgörande erfarenhet för honom. På ett ställe i framställningen ställs generationskamraterna Bertil Gärtner och Krister Stendahl mot varandra. Det gäller bl.a. de kontroversiella frågorna kring kvinnliga präster och homosexualiteten. Det har då blivit uppenbart att Franck alltmer börjat gravitera åt det ”uppsvenska” hållet i takt med att den rigida västsvenska kyrkosyn, med vilken han vuxit upp, håller på att luckras upp.

Det är dock inte namndroppning, som utmärker Francks bok. Istället är det hans brottning med sitt schartauansiska förflutna och det successiva uppbrottet därifrån. Omsider kom det att gå så långt att han beslöt avsäga sig sitt prästämbete. Rätt sällan säger han sig numera besöka kyrkan. Han upplever det som en

frigörelse, men har inte lämnat Svenska kyrkan. Den egna beskrivningen är att han glidit bort från ett strikt och genomtänkt kyrkligt tanke-system ut mot skepticisms sekulära gungfly. Till det som återstår hör, uppger han, beundran för Albert Schweitzers unika livsinsats och Bachs koraler. Trots att han fjärrat sig åtskilligt från sin ursprungsmiljö är han angelägen om att betyga sin respekt för de människor som fostrat och format honom. Han vill inte se sig som rebell. Inte heller rör det sig om något föräldrappror i Jan Myrdals anda. Om schartauanismen talar dock Franck klarspråk. Han räds inte ens för att kalla riktningen en sekt. Han visar alltså klar skepsis mot de värden han en gång omhuldat, då han nu tagit flera steg i sekulär riktning. Det har säkert underlättats av hans bosättning i Mälardalsregionen, som ju religiöst avviker från mentaliteten i den fromma västkuststad där han växte upp.

Francks framställning ger en såväl insiktsfull som värdig beskrivning av en religiös miljö, som håller på att försvinna. Även Göteborgs stift har normaliserats, även om det kan finnas någon rest kvar av den gamla surdegen. Även om det inte syns så mycket utåt kan det gälla Lars Magnus Engströms-gymnasiet, som fått flytta in i det gamla biskopshuset vid Västra Hamngatan mitt emot Göteborgs domkyrka. Denna friskola är en avläggare till Prästgymnasiet, som startades 1924 med Johannes Johansson som rektor. Bakgrunden var att de genuina schartauanerna var obenägna att sända sina söner till den kristendomsundervisning som bjöds vid Latinläroverket, där lektor Sven Lönborg, fastän ingalunda främmande för det kristna budskapet, ville verka i mer konfessionslös anda. För Prästgymnasiet gällde att hålla Skriftens och bekännelsens fana högt och att framlägga den Heliga Skrift som Guds Ord av den Helige Ande ingivet. Hälften av dess elever hamnade som präster i Göteborgs stift. Det var då pastoratet Bolstad i södra Dalsland under prosten Engströms ledning förde sina sega kamp för att, i strid mot 1919 års undervisningsplan, få bibehålla Luthers lilla katekes som skolbok.

Bert Mårald, Umeå